

RIJEKA DRAVA KAO ADMINISTRATIVNA I POLITIČKA GRANICA

RIVER DRAVE: AS ADMINISTRATIVE AND POLITICAL BORDER

Zoltán Hajdú

Centre for Regional Studie
Hungarian Academy of Sciences
7601 Pécs, POBOX 199,
hajdu@rkk.hu

Primljeno/Received: 11.04.2011.

Prihvaćeno/Accepted: 07.10.2011.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Pregledni rad

Review

UDK / UDC 94(497.5-37 Drava)556.53

Sažetak

Mađarsko-hrvatske veze mogu se sagledati iz različitih i vrlo složenih povijesnih aspekata. Državnopravne veze između Mađarske i Hrvatske mijenjale su se mnogo puta, pa je i zbog takvih promjena rijeka Drava također imala vrlo različite uloge. U svom članku analiziram ulogu Drave kao granice između dviju država, odnosno međugranične probleme tijekom devetnaestog i dvadesetog stoljeća. Nakon Austro-Ugarske nagodbe iz 1867., te nakon Hrvatsko-Ugarske nagodbe 1868. godine, rijeka Drava postala je administrativnom i političkom granicom. Neki pogranični dijelovi Drave bili su predmetom razgovora dviju država-sastavnica Ugarskog kraljevstva, a posebno je županija Somogy bila zainteresirana za izmjene granice. Što se gospodarstva dviju država tiče, Drava je predstavljala otvorenu granicu, ali se u mnogim aspektima radilo o mentalnoj granici između Mađara i Hrvata.

Ključne riječi: Mađarska, Hrvatska, županija Somogy

Keywords: Hungary, Croatia, Somogy county

1. Uvod

Povijesni razvoj, danas 355 km dugačke hrvatsko-mađarske granice, jedna je najkompliciranijih među svim dijelovima ukupnih mađarskih državnih granica. Veliki dio te, istina ne kao državna nego unutrašnja javno-pravna i javno upravna granica, je jedina od današnjih mađarskih državnih granica koja raspolaže sa dugom povijesnom prošlošću. U skoro 800-godišnjem hrvatsko-mađarskom državnom zajedništvu ova je granica više povezivala negoli razdvajala. Problematika zajedničke državne-, upravne-, pravne- granice je prilično složena, a pitanja sa strane dvaju naroda, kao i sa strane dvije nacionalne znanosti, nisu baš bile u svakom slučaju postavljena na isti način i sa istim sadržajem za cjelokupno vrijeme suživota.

Djelovanje i veze zajedničke granice i do 1918. godine moramo raščlaniti na više zasebnih dijelova. Prvi dio traje od dolaska Mađara na panonske prostore sve do uspostavljenja državne zajednice, a u toj su fazi Mađari preko Slavonije i »Slavonaca« stupali u dodir s »pravom Hrvatskom«. Kao svojstven svršetak legitimnih međudržavnih veza, nastanih 1102. godine (u tumačenju nekih hrvatskih povjesničara je to Hrvatsko-Ugarska Kraljevina) znači poraz kod Mohača 1526. U slijedećem razdoblju osvajanja i regnacije turske sile u osnovama promjenjuju prijašnje odnose nacionalno-prostornih obitavanja, politike i etničkog sastava itd. zajedničke, hrvatsko-mađarske kontakt-zone. Raspad države na tri dijela i turska razaranja su donijela sa sobom promjenu i prestrukturalizaciju

prvotne etničke strukture i prostorne promjene hrvatskog tako i mađarskog etničkog korpusa. Turska vladavina je u biti razmrvila i uništila mađarski etnos između Drave i Save, a pomjeranjem hrvatskog etničkog korpusa na sjever ovaj dio između dviju spomenutih rijeka je postala hrvatska u etničkom pogledu. U teritorijalnim odnosima dvije nacije važno je doba između oslobođenja od Turaka i 1867., kada je Hrvatska povremeno pokušavala izgraditi zaseban javno-pravni odnos sa Bečom, kao centrom vladavine. Najdetaljnije se bavimo vremenskim razdobljem dualizma, kada je uloga rijeke Drave bila zakonom određena upravna i pravna granica, u ovom smislu razdvajala ali istovremeno na polju gospodarstvenih veza spajala obalne teritorije.

Već u uvodu moramo konstatirati da nije Drava utjecala na povijesna zbivanja već baš obrnuto. U različitim razdobljima različiti interesi i promjenljive vrijednosti na različite načine su se odnosile (uloga razgraničenja, uloga prirodne prepreke, prometna mogućnost itd.), računale (kao državna granica, kao moguća granica, itd.) ili pak djelomično ili sasvim omalovažavale ulogu rijeke.

Međutim uočljivo je da u mađarskom prostornom razmišljanju, odnos prema rijekama već i u ranijoj povijesti (KRISTÓ, GY. 2003.) igra dominantnu ulogu. Već u XVI. stoljeću velike rijeke čine osnovu podjele državnog prostora (OLÁH, M. 1536/1985), a kasnije (1723) značajna im je uloga u određivanju i ograničenju samo- i javno-upravnih i pravosudnih jedinica.

O sadržaju, značaju i ulozi odnosa nastalih 1102. i kasnije permanentno modificiranih mađarsko-hrvatskih državno-pravnih veza, mađarska je pravna znanost vodila često oštre polemike i odredila ih s različitim ocjenama i karakteristikama. Hrvatska je smatrana »osvojenom«, zatim se tretirala kao priključena, a poslije 1868. kao partnerska država.

U određivanju (korigiranju, konkretiziranju itd.) hrvatsko-mađarske granice ugarski je sabor često donosio odluke, ali u većini slučajeva nije rješavao bitne teritorijalne odluke, nego je samo rješavao neka od spornih pitanja.

Ocjenjivanje stanja i promjena mađarsko-hrvatskih veza u svakoj je situaciji promatrana različito s mađarske i s hrvatske strane. Iz ovog je gledišta znakovita redakcijska primjedba pečuškog časopisa »Sorsunk« koja je dodana u tom časopisu objavljenom članku Antuna Dabinovića o hrvatsko-mađarskim suodnosima za vrijeme Arpadovića. Redakcija je smatrala normalnim da povjesničar iz Zagreba ovu temu prikazuje s bitno drugačijim stajalištima od mađarskih.

2. Povijesne prekretnice i specifičnosti Drave do 1918.

Drava izvire u Alpama i teče u pravcu sjeverozapad-jugoistok krčeći svoj put do Dunava pri tome povezujući teritorijalne jedinice različitih karaktera. Rijeka je nosila veliku količinu nanosa (ujedno je rušila i gradila), oblikovala prilično široko poplavno područje često mijenjajući svoje glavno korito toka. Svaka je ljudska zajednica, skupina, narod, pa i država koja je živjela na području Drave morala izgraditi svoje odnose sa tom rijekom.

2.1 Od mađarskih osvajanja do uspostave legitimnih javno-pravnih odnosa

Mađarska osvajanja današnje domovine ne mogu se usko vezati za točan kalendarski datum, nego se moraju smatrati bar desetljetnim procesom. Mađari su postepeno osvajali Karpatski bazen (Panonsku nizinu), i prilikom toga i Zadunavlje (prostor zapadno - *iza* - rijeke Dunava). Mađarska nadzorna područja su se na početku prostirala vjerojatno do Drave a kasnije je došlo do proširenja na prostore između Save i Drave, kao i do uključenja ovih teritorija u sustav-gyepű (prema mađarskom povijesno-etimološkom rječniku riječ je nepoznatog podrijetla, a prema značenju znači: 1- u srednjovjekovnoj Mađarskoj u značenju - šanac u službi granične obrane, ograđivanja, okolo zaraslim živim žbunjem, ili neprohodnom ogradom od nežive-umjetne ili žive-biljne prepreke, guste šume. 2- od kasnog srednjeg vijeka-travnata, neobrađena zemlja).

U spomenutim vremenima osvajanja, prostor između Drave i Save na istočnim je dijelovima pripadao bugarskoj a na zapadu bavarsko-karantansko političkoj vladavini a stanovnici prostora su pretežito bili »Slavonci« (koje su nazivali Slavenima, Totima, Slovencima). Prema tumačenjima mađarskih povjesničara oko 900. godine su mađarski državni prostori prošireni do rijeke Save. (SALLAI, J. 1995, Történelmi világtasz, 1991).

Zapadni dio dravsko-savskog područja je u neku ruku doživio drugu vrstu razvoja. Prema, ne baš opće prihvaćenom stavu Györgya Győrfya, Mađari su već oko 995. osvojili i posjede sjeverno od planine Gvozd, tj. teritorije između Kupe i Save. No, prema opće prihvaćenoj teoriji, tek je Ladislav I. proširio mađarske prostore južno od Save. Polemika između zagovornika dvije teorije proizlazi iz različitog shvaćanja i tumačenja sustava gyepű, naime različito tumačenje spomenutog sustava je dovelo do sporova u povijesnoj znanosti. (KRING, M. 1934, SALLAI, J. 1995)

Glavne vanjskopolitičke struje međunarodnih kontakata rane Ugarske nisu se usmjerile prema Savi i Dravi nego prema Dunavu te sjeverozapadu i jugoistoku. (O sjeveroistočnim kontaktima i konfliktima – Halič – isto postoji bogata arhivna građa). Jugozapadni, hrvatski pravac mađarskih interesa nije spadao među aktivnije prostore, a između dva naroda rijetko su se razvili krvavi konflikti, što možemo utvrditi na osnovi oskudnih arhivnih izvora.

Međutim moramo vidjeti da u sjeverozapadnom i u jugoistočnom pravcu Mađarska nije mogla postići trajne uspjehe, za to je bila preslaba, stalno je morala prepuštati teritorije i pozicije (u sjeverozapadnom pravcu možemo najbolje uočiti postepeno povlačenje gdje se granica postepeno oblikovala na unutrašnjoj strani gyepű-a i u vrlo kratkom vremenu granica se pomjerila sa rijeke Enns do rijeke Lajte).

Osnivanjem i pokršćavanjem Ugarskog kraljevstva porasla je vrijednost strategijskog pravca prema Rimu (ovaj je pravac već bio poznat prvenstveno putem ranijih pustolovnih osvajanja Mađara). Između novonastale kršćanske ugarske države i Rima je nastao politički, komunikacijski i hodočasnički put Stolni Biograd–sjeverni dio Blatnog jezera–Letenje–Zagreb–Rim.

Kralj Stjepan I. (Sveti Stjepan) je sa osnivanjem kršćanske ugarske države ujedno organizirao i državu i crkvu. Uočljivo svojstvo organiziranja Mađarske je da Stjepan nije uvrstio u zakonik osnovne principe državne i teritorijalne organizacije. O crkvenoj organizaciji i organiziranju više znamo nego o državnoj i županijskoj (GYÖRFY, GY. 1977, KRISTÓ, GY. 1988), ali sporna pitanja oko obje organizacije postoje kako na periferiji tako i na centrima mađarskih područja. Rekonstrukcija županija od strane kralja Stjepana I. ni u prijašnjim ni u novijim pokušajima nisu bila bez problema. (BAK, B. 1997).

U slučaju jugozapadno-zadunavskih županija postoji mišljenje, prema kojem su Kolon (Zala), Somođ i Baranja one županije koje se mogu smatrati osnivanima iz vremena kralja Stjepana I., a njihove su se granice prostirale i južnije od Drave, a prema nekim mišljenjima su dosegle i Savu (gyepű-sustav se prostirao južnije od Save). Ove su tri županije poput lepeze pokrile ovaj široki zemljopisni prostor. Od županijskih centara je Baranyavár bio najbliže Dravi, a prekodravski prostori Baranje su bili najjasnijim centrima za integraciju prostora.

O crkvenoj organizaciji imamo točnije izvore. Na kraljevsku naredbu 1009. određuju se granice pečuške i vesprenske biskupije. Teritorije dvije biskupije su obuhvatile tri županije i prostirale su se sve do Save. Uz to valja naglasiti kako je najistočniji dio prostora između Drave i Save pripadalo Kalačkoj biskupiji.

Između kraljevskih dinastija dvije države (Hrvatske i Ugarske) je došlo do rodbinskih veza. Ladislavova sestra je bila žena, pa zatim udovica hrvatskog kralja Zvonimira. Godine 1091. je Ladislav ušao u »Primorsku Hrvatsku« koja se onda smatrala papinskim posjedom, a koju su ondašnji mađarski izvori zvali »Slavonijom«, i za kralja Hrvatske je postavio princa Almoša. Kao izraz nove državno pravne funkcije tituli »Kralj Panonije« je dodao imena Slavonije i Moesije. Istovremeno

je između kralja i pape izbio nesporazum o pripadanju Hrvatske, a ni Hrvati nisu priznali takvo rješenje.

Ladislav je između Save i Drave učvrstio kraljevsku vlast, osnovao je Zagrebačku biskupiju (povjesničari podjednako spominju kao godinu osnivanja 1091, 1094. i 1095.) i na tom teritoriju je započeo proces »zgušćivanja« županija. Postepeno su nastale četiri nove županije (Požega, Srijem, Vukovar, Virovitica).

Godine 1102. Koloman je učvrstio vladavinu ugarskog kralja u Hrvatskoj, u Biogradu na moru su ga okrunili za hrvatskog kralja. Na čelo hrvatske države je imenovao svog predstavnika, bana, a 1105. je uspješno završio osvajanje Dalmacije.

Jedan dio mađarske državno-pravne literature Hrvatsku smatra kao nasljedstvo prema »feudalnom osobnom pravu« (prema tome hrvatski kralj Zvonimir je poslije svoje smrti kraljevsko pravo predao svom šogoru Ladislavu). Prema mišljenju drugih, Ladislav i Koloman su se umiješali u unutrašnja pitanja i zapravo osvojili Hrvatsku, koja tako ulazi u ugarski pravni sustav kao osvojeni teritorij (FERDINANDY, G. 1902, MOLNÁR, K. 1929, TOMCSÁNYI, M. 1942).

Tumačenje, analiza i istraživanje odnosa Hrvatske i dinastije Arpadovića je dobilo istaknuto mjesto kako u mađarskoj tako i u hrvatskoj povijesnoj znanosti (ANGYAL, E. 1970, DABANOVIĆ, A. 1944).

Institucija slavonskog bana, koja je nastala u doba Arpadovića, nosi crte feudalne regionalne uprave, mada puno manje znamo o njoj nego o sličnim procesima u Transilvaniji (Erdelju). Za korektno i sveobuhvatno objašnjenje pravnog statusa Slavonije ne daju vjernu sliku ni suvremeni mađarski zakoni (u zbirci Corpus Juris Hungarici od 1222. u velikom broju nalazimo naredbe vezane za Slavoniju, Hrvatsku, državu Hrvatsko-Slavonsku itd. i redovito se javlja konstatacija njenih prava, međutim ove su zakone često tumačili na različite načine).

Dakle, tada rijeka Drava nije igrala važnu graničnu ulogu ni u javno-upravnom ni u crkveno-organizacijskom pogledu. U svakom slučaju se pojavila Sava kao granični fakt. Favoriziranje riječnih slivova u službi granica je zato bila »uzročna i udobna« jer je rijeka značila vidljivu crtu razgraničenja. Sava je puno više odgovarala ovoj funkciji nego Drava koja je često mijenjala svoje korito.

2.2. Uloga Drave do 1526.

Interes mađarskih kraljeva prema jugu se pojačao se s priključenjem Hrvatske i Dalmacije. Godine 1141. Bela II. je osvojio Ramu i primio titulu kralja Rame. Na južnim je predjelima započeta izgradnja neke vrste makroregionalne obrambene zone, s time se može protumačiti osnivanje bosanske banovine 1137. godine.

Suvremene povelje uvijek trebamo kritički razmatrati, a pogotovo rane geografske karte. U periodu poslije dolaska Mađara rekonstrukcija etničkih teritorija a i državne granice je težak zadatak, a to su različito riješile mađarska i hrvatska povijesna znanost kao i povijesna kartografija. Mada je Al Idrisi, arapski geograf u svom djelu 1154. već napisao da Mađarsku sa juga graniči s »državom Mlečana« njegove karte još nisu mjerodavne za povijesno geografsku analizu.

Unutar problema granica i postavljala su se pitanje teritorije nacionalnog obitavanja kao i pitanje državne vlasti. Prema feudalnom shvaćanju teritorijalne su vlasti djelomično ovisile o osobnim odnosima. Kralj je preko svojeg osobnog predstavnika upravljao Slavonijom i Hrvatskom. U XIII. stoljeću odnos dviju teritorija sa mađarskom centralnom državnom upravom je bio različit. Između Drave i Save prisutan je mađarski sustav županija. Varaždinska, Zagrebačka, Križevačka, Virovitička, Sanska, Dubička, Vrbaska i Požeška županija su sačinjavale Slavoniju, dok Vukovska i Srijemska nisu bile županije pod regionalnom upravom, već su se neposredno vezale za centralnu državnu upravu. Stara Hrvatska je sačuvala svoju predašnju teritorijalnu podjelu. Drava ni tada nije bila oštra županijska granica, Baranjska je županija imala znatne teritorije i preko Drave.

U ovom periodu se pojavila težnja mađarske imperijske dominacije, ali ovu nije slijedila nikakva vrsta »etničkog osvajanja«. Mađari nisu proširili svoje etničke granice preko Save, a ovu su rijeku i nadalje smatrali granicom svog etničkog korpusa. Prostor između Save i Drave je pružao je povoljan prostor za novi a i za stari način života Mađara.

Za vrijeme tatarske najezde tvrđava Trau (Trogir) je na kratko vrijeme, iz nužde postala prijestolnica cijele kraljevine. Bela IV. je odavde počeo reorganizaciju cijele države. Negativne demografske posljedice tatarske najezde su bile puno jače na mađarskim prostorima nego preko Save.

U periodu ponovnog uspona mađarskih imperijskih statusa kralj Ludovik I. Anžuvina je od 1358. Slavoniju ponovo kao kraljevinu (regnum Sclavoniae) uvrstio među svoje titule. Pravac južnih interesa je sa strane Anžuvina bio jači nego prije u vrijeme Arpadovića.

Pojava Turske na južnim granicama je stvorila potpuno novu situaciju za kršćane. Uspjesi Janka Sibirjanina su za neko vrijeme stvorili prepreku turskim osvajanjima ali ih nisu konačno riješili. Matijaš Korvin je 1476. namjerno ujedinio čast hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog bana, i ujedno veću je ulogu namjeravao dati ujedinjenim dijelovima u borbi protiv Osmanlija. Kao izvor za poznavanje prostora Drave važna je detaljna karta Mađarske u izvedbi Lazara. Karta je 1514. crtana, a 1528. objavljena. Prilikom tiska su kartu pomjerili za 45 stupnjeva, ali korigirajući u pravi sjeverni pravac, ovaj prikaz Mađarske možemo smatrati vrhunskim kartografskim postignućem svog vremena (Cartographia Hungarica I. Budapest, 1972).

Prije reguliranja rijeka i poplavnih područja zemljopisnu strukturu države (naročito nizinskih područja) su pretežito određivale vode. Time se može tumačiti da se mađarsko zakonodavno tijelo permanentno bavilo sa pitanjem voda, kao čimbenikom u promjeni granica. U Werböczyjevom »Tripartium«-u koji je sve do 1848. sačinjavao osnovu mađarske pravne prakse, 87. član I. dijela detaljno sadrži pitanja koja su nastala prilikom rušilačkog, poplavnog itd. rada voda, kada bi došlo do »dokućuća zemljišta prilikom poplava«. Prilikom posljedica otkinuća teritorija putem meandriranja rijeka nastalo je mnogo nesporazuma.

Sa strane mađarskog prostornog pogleda jako je važnu analizu napisao biskup Oláh Miklós 1536. u Briselu (OLÁH, M. 1536/1985). Oláh jasno definira regionalnu podjelu da »drugi dio Mađarske obuhvaćaju Drava i Sava, a preko Save je Hrvatska i Bosna, bosanska biskupija...« (OLÁH, M. 1985, p. 41).

Prostor omeđen Dravom i Savom, pored županijske podjele, dijelio se na dvije veće regionalne jedinice, prema Oláh-u: sjeverni dio su nazivali Mađarskom-Slavonijom (Zagrebačka, Varaždinska, Požeška, Valpovačka, Vukovska zajedno sa još puno županija), a južni su nazivali Srijemom (Ilok je bio početak regije sa zapada pa i centar ujedno).

Sa našeg gledišta je analiza Oláh-a važna, jer pokazuje kako je Drava značila sjevernu granicu velike regije. Tako je Drava povijesno već jako rano postala u prostornom pogledu regionalna granica.

U državno-upravnoj slici Mađarske u razdoblju prije Mohačke bitke možemo dobiti prilično jasnu i točnu sliku. Državno-upravno gledano javnopravna struktura područja između Drave i Save se učvrstila. Drava je skoro skroz postala i granicama niza županije. Izuzetak je se samo županija Baranja, koja se prostirala u znatnom dijelu u prekodravsko područje.

2.3. Nizina Drave za vrijeme turskih osvajanja

Turska osvajanja su Savu prvi puta prešla kod Beograda, a Dravu kod Osijeka. Na obali Drave nije izgrađena sustavna obrambena linija. Za kratko vrijeme Ugarsko Kraljevstvo se suzilo na tijesnu zapadnu liniju, koja je bilo izložena turskim napadima (npr. opsada Kisega). Poslije mohačkog poraza samo je zapadni dio prostora između Drave i Save ostalo pod mađarskom vlašću, a i to sa stalno promjenljivim granicama.

U borbi protiv Turaka su Mađari i Hrvati podjednako imali svoj udio. Cjelina mađarskog i hrvatskog društva, ali i državna teritorijalna organizacija se militarizirala, a uz skupine županija je organiziran i sustav glavnih kapetanija. Na zapadnim dijelovima međuriječja Save i Drave su tri glavne kapetanije, Hrvatska, Slavonska i Balatonsko-Dravska organizirale borbu protiv Turaka i to sa promjenljivim uspjesima.

Na osvojenim područjima Turci su primijenili svojstveni, strateški način teritorijalne organizacije, ne poštujući prijašnje upravne strukture. Za njih ni Sava ni Drava nisu značile granice koje moraju poštivati.

1660-ih godina dolina Drave je postala glavnim pravcem u borbi protiv turskih osvajača. Zimski pohod Nikole Zrinskog 1663–1664. je donio znatne osobne uspjehe. Ovih je godina prostor doline Drave u svakom pogledu doživio znatne štete. Međutim je ovo doba donijelo i neke znatne promjene. Razvoj uzgoja rogate stoke na prostoru mađarske velike ravnice i razvoj stočnog izvoza u Italiju je prouzrokovao uspon luke Bakar, zajedno sa tranzitnim kopnenim putem do spomenute luke. Za mađarsko gospodarstvo je tada prvi put postalo važno Jadransko more, točnije jedna jadranska izvozna luka.

Do protjerivanja Turaka je došlo između 1683. i 1699., a prvenstveni pravac i prostor borbi nije bila dravska nego dunavska dolina. Za vrijeme oslobođenja podravski dijelovi su igrali ulogu samo drugotnih bojišta, ali njihov prostor se još i tako demografski skoro ispraznio.

2.4. Regionalizacija poslije oslobođenja i pitanja reorganizacije do 1867.

Godine 1699. Karlovačkim mirom su točno određene granice između turske i Habsburške imperije. Područje vojne krajine je izgrađena na unutrašnjosti novih granica u službi obrambene vojne zone za duže vremensko trajanje.

Pobjednička Habsburška vlast je oslobođeni teritorij smatrala kao zemlju slobodnog raspolaganja, to mađarski vlastelinski krugovi nisu prihvatili, pa je iz toga iznikla oštra ustavna polemika. Za vrijeme turske vladavine na mađarskoj ravnicu se županijski sustav gubio u zaborav, a među županijama južnog Zadunavlja vodile su se rasprave oko prijašnjih županijskih granica.

Godine 1699. Hrvatska je ponovo dobila zasebnu upravnu formu (banovina), ali tada se naziv Hrvatska već nedvosmisleno odnosio na povećanu novu teritorijalnu formu. Područja uzduž Dunava i Drave poslije oslobođenja nisu pripojili matičnoj zemlji, nego je 1700. njima upravljala Slavonska Komora. Na ovim područjima ni prijašnja županijska podjela nije reorganizirana.

Godine 1723. je uspostavljena nova teritorijalna okružna podjela, a prilikom imenovanja novih dijelova važnu su funkciju imale rijeke (npr. kao Zadunavlje, Zatisje). Na saborima se permanentno zahtijevalo ponovno priključenje prijašnjih slavonskih županija (Srijemska, Vukovska, Požeška) državi. Ovaj su prostor u raspravama Sabora između 1699. i 1745. smatrali petim, prekodravskim okružnim dijelom Mađarske. Drava je tako ujedno postala granica državnih okružnih dijelova i izvor ustavnih polemika.

XVIII. član zakona iz 1746. je potvrdio ponovno priključenje teritorija slavonskih županija, ali tako da su banska prava ujedno ponovo potvrđena na istim područjima. Godine 1746. je kraljica i formalno potvrdila reorganizaciju tri povijesne županije (ne potpuno prema prijašnjim prostornim strukturama) i njihovi su se predstavnici pojavili i na Banskome stolu kao i neposredno u mađarskom saboru.

Povijesno-geografska škola Matije Béla je na latinskom dala pregled povijesno promjenljivih pravnih, teritorijalnih i upravnih granica države, i već na naslovnici njihovog tiskanog izdanja je istaknuta uloga rijeka, naime pored grba, na naslovnoj stranici se pojavljuju velike rijeke a među njima i Drava i Sava.

Josip II. je u naredbi 1785. teritorij Mađarske podijelio na 10 upravnih područja. Prilikom ove upravne reforme, skladno posvećenom apsolutizmu, Josip II. se povodio racionalnim rješenjima, ali otpor županija prema njemu i prema reformama je bila iznimno jak.

Posebno je veliko nezadovoljstvo bilo u Zaladskoj županiji, koju su pripojili dijelu sa centrom Zagreba (prostor ovog zagrebačkog područja se duboko uvlačio u tijelo »matične države«, sjeverni kraj je dosegao do sjevernog kraja Balatona). Manje je bilo nezadovoljstvo u Pečuhu kojem se pored Baranjske, Šomođske i Tolnanske pripojila Virovitička, Požeška i Srijemska županija. Ove su reforme Josipa II. u potpunosti omalovažavale mogućnosti, povijesnu strukturu i prijašnje javnopravne veze Drave.

Poslije smrti Josipa II. je vraćena predreformska okružna podjela. To je važno i interesantno jer niti političari niti statističari nisu u biti poznavali unutrašnju pravnu strukturu države. Sa organiziranjem prvog modernog popisa stanovništva Josip II. je u znatnoj mjeri pridonio upoznavanju demografskih odnosa dravske doline, a i cijele države (DANYI, D.-DÁVID, Z. red. 1960).

U mađarskim podravskim županijama sveukupno je živjelo 567.000 osoba (Zaladska-226069, Šomođska-166124, Baranjska-174801). Na drugoj obali rijeke, ne računajući područja Vojne Krajine, u dvije je županije (Varaždinska-88557, Virovitička-117003) ukupno živjelo 205.000 osoba. Uže shvaćena dravska dolina, tj. obalni kotari nisu spadali ni među najnapučenijima niti među najbrojnijima u spomenutim županijama. Broj duša pojedinih naselja je bio nizak, kao jedini znatnije napućeniji centar uočljiv je bio jedino Osijek.

Pored suvremene mađarske politike i mađarska zemljopisna znanost je pratila ove tokove. U prvoj mađarskoj geografskoj monografiji, pisanoj na mađarskom jeziku (SZALLER, GY. 1796) problematika granica, pa i Drave je već namjerno oslovljeno naučno polje.

Prema riječima Szallera Drava »...teče na krajevima Baranjske i Šomođske županije te tako čini granicu između Mađarske i »Totske«, i opet Mađarske i Hrvatske države....« (p. 21.). Za Szallera je evidentno, da su Međimurje, kao i Legrad dio Zaladske županije. Šomođsku županiju sa juga »graniče Drava«, a Baranjsku »Država Tota«. U slušaju Željezne (Vas) županije Szaller nedvosmisleno razlikuje Hrvate i Tote (Vende, Slovence). U dodatnoj mapi monografije je Drava istaknuto pravna granica prema Hrvatskoj i prema Totskoj državi.

Za vrijeme reformnog doba u mađarskoj eliti je permanentno tekla polemika »državnog smisla« tj. u kakvom smislu se može koristiti i shvaćati pojam Mađarske u teritorijalnom i pravnom aspektu. Pravnik, Elek Fényes od 1830. u svojim publikacijama razlikuje četiri shvaćanja (najuže, uže, šire i najšire shvaćanje). Matična država je značila najuži krug shvaćanja kojem pridodajući Hrvatsku i Totsku je postao shvaćanje užim.

Reformno doba nije oživjelo samo pitanje gospodarstva, društva, političke modernizacije, nego je na novi način postavljalo i nacionalno i jezično pitanje. Latinski je jezik stoljećima značio »ustaljeni zajednički jezik političke a i opće shvaćene društvene komunikacije«. Pitanje mađarskog državnog, službenog jezika je izazvalo negativne osjećaje u Hrvatima. Jačanje važnosti nacionalnog pitanja je postepeno s obje strane dovelo do sužavanja društvenog i političkog razmišljanja.

Godine 1847. István Széchenyi objavio je koncepciju prometnog razvoja, koji je ujedno sveobuhvatni program modernizacije (SZÉCHENYI, I. 1847). U toj koncepciji na istaknutom je mjestu bio razvitak željezničkih i putnih mreža, plovnih kanala itd. Strateška, prometna i vanjskotrgovinska uloga Rijeke je tada najdetaljnije razrađena prvi puta. Széchenyi je računao i sa ulogom i s prometnim potencijalom Drave i Save.

Teritorijalna problematika revolucije 1848. s mađarske strane nije se otjelovila prema Hrvatskoj, nego prema Transilvaniji – »Unija«. Liberalna mađarska politička elita nije se usmjerila radikalnoj promjeni hrvatskog statusa, a ovo se pitanje se više nije postavljalo u hrvatskim političkim krugovima.

Mađarska je na izborima pučkih predstavnika mađarskog sabora htjela održati izbore i u tri donjoslavonske županije (Virovitička, Požeška, Srijemska), što je prouzročilo opće nezadovoljstvo u Hrvatskoj.

U ljeti 1848. godine Mihály Táncsics (Stančić), koji se bavio i geografskim znanstveno-publikacijskim i edukacijskom aktivnošću, predlagao je, kao izabrani predstavnik sabora, opći nacrt, a ujedno i modernizacijski plan regionalno-upravnih prostornih jedinica. U nacrtu je omalovažavao svaku prijašnju povijesnu i gravitacijsku predodređenost, podijelivši državu na, kvadratu slične prostorne formacije (HAJDÚ, Z. 2001). Prema ovom planu Zagrebačka županija bi graničila, među ostalima, s Baranjskom, a Varaždinska sa Baranjskom, Somođskom, Vesprenskom i Zaladskom županijom. U Táncsics-evom nacrtu uloga Drave, je potpuno zaboravljena i omalovažavana (predstavnicima Sabora su bili zaprepašteni vidjevši nacrt, ali valja naglasiti kako ovaj plan nije ni stigao do stupnja javne rasprave).

Poslije revolucije 1848. i ugušenja mađarskog domovinskog rata 1849. godine, austrijski je apsolutizam preuredio i udomaćio nove forme na cijelom prostoru Mađarske. Studenog 1849. je na carevu javnu naredbu Mađarska raščlanjena na 5 ravnopravnih kraljevskih pokrajina. Posebna je pokrajina postala Hrvatsko-slavonska kraljevina sa Rijekom i primorjem. Bachova druga reforma je sačuvala osnovnu podjelu (FÉNYES, E. 1857), ali su neke sitnije teritorijalne korekcije izvršene. Teritorijalna podjela za vrijeme apsolutizma je velike dijelove Drave odredila kao pokrajinske granice, a u Međimurju je ovu ulogu dobila rijeka Mura.

U vrijeme apsolutizma je objavljena knjiga »Hármas Kis Tükör« (Malo trojno ogledalo, 1850.) u kojem pjesma o županiji Zala počinje sa redovima: »Međimurje spada Zaladskoj županiji«, a kasnije nastavlja: »Poslije 10. rujna 1848. kada je barun Josip Jelačić, hrvatski ban, sa svojom četom od hrvatskih i krajiških rackih vojnika, preko Drave - kod Legrada - ušao u Mađarsku i osvojio Međimurje, otada ovaj dio privremeno spada pod Križevačku i Varaždinsku županiju« (pp. 62–63).

Podravske je prostore prilično rano zahvatila izgradnja željeznice. Izgradnja pruge Budimpešta–Balaton–Velika Kaniža–Murski Križevci–Čakovec–Trst (1860.–1861.) je ostvarena pored povijesne gospodarsko-komunikacijske, ali sjevernije od same osovine, što odražava austrijske interese.

Važna regionalna posljedica izgradnja željeznice je snažan razvoj Velike Kaniže, koja je već i prije toga bila uključena u daljinske trgovinske veze. Ovaj je grad imao stvarni razvojni učinak na sjeverni dio dravske doline.

2.4.1. Pitanja Vojne Krajine

Najspecifičniji problem doba poslije oslobođenja od turske vlasti bilo je pitanje Vojne Krajine. Poslije mohačkog poraza, počela je izgradnja novog sustava obrane protiv turskih osvajača, prilikom koje je putem kraljevskih naredbi (mađarsko zakonodavstvo to nikada nije odobrilo, zbog toga mađarsko povijesno javno pravo ovu tvorevinu uvijek smatrala neustavnom) na južnim dijelovima države počela organizacija tzv. Vojne Krajine. Ona je bila pod neposrednom vojnom upravom bečkog vjodnog vijeća, a organizacijski se raščlanila na pukovnije i bataljune.

Godine 1699., poslije Karlovačkog Mira crta Moriš – Tisa – Dunav – Sava je postala južna granica države. Teritorij Savske krajine se prostirao od Rače, ušća Bosuta do rijeke Une.

Sa aspekta Drave važna je bila uspostava Varaždinske krajine. Organiziranje ovog krajiškog dijela nije bilo dovoljno obrazloženo turskom opasnošću. Pod njenom je upravom bila i oblast Repaš (Répás - danas Prekodravlje tj. općina Gola), a inače je teritorij ovog krajiškog dijela bio razdvojen na dvije pukovnije. Uvođenje građanskog zakona na teritorij Varaždinske krajine je započeto 1871., ali samo su zakonskim korekcijama iz 1882. mogli konačno zaključiti epizodu ove vojne teritorijalne uprave (CSÁSZÁR, Z. 2001, PP. 43–49).

Institucija Krajine je za vrijeme svog opstanka prouzročila značajne društvene, političke i etničke promjene na granici hrvatskog i mađarskog etničkog korpusa. Ona je spriječila naseljavanje Mađara, doseljavanje Hrvata je podnosila, a Srba pomagala.

Drava u krajiškoj obrambenoj strukturi nije imala važnu ulogu, naprotiv glavna je odrednica postala Sava. Ali razdvajanje civilne i vojne teritorijalne uprave prouzrokovalo je značajne probleme, prvenstveno na južnim dijelovima podravnih prostora.

2.4.1.1 Slučaj oblasti Répás

Dio Vojne Krajine je postao i teritorij sa mađarske strane Drave, nazivom oblast Répás, čiji je slučaj županija Šomođska stalno držala na dnevnom redu Sabora (1971. évi XIII. tc., 1970. évi LXIII. tc., 1802. évi XXVII. tc.), no ponovno priključenje nije mogla postići. Županija se više puta izjasnila da se ova oblast nalazi na mađarskoj obali Drave i da prirodno pripada Mađarskoj a unutar nje Šomođskoj županiji.

Saborski odbor koji je poslan poslije dugačke rasprave siječnja 1807. izjavljuje: »prirodna granica Mađarske i Hrvatske je Drava, a ne kanal Ždale« i zato bi to područje trebalo priključiti Mađarskoj. Usprkos ovoj izjavi stanje se nije promijenilo.

U repaškoj oblasti su na snazi bili hrvatski zakoni, tako je i obvezatan nastavni jezik bio hrvatski. Mada su ovdašnji malobrojni Mađari bili blizu mađarskog jezičnog područja, a i same granice i mada su održavali slobodno gospodarstvene veze s mađarskim dijelovima, u sve višoj mjeri su se asimilirali, kroatizirali.

Posebno je bolno bilo pratiti za mađarsku, a pogotovo za šomođsku političku elitu, postupnu navodnu kroatizaciju stanovništva oblasti Répás. Smatrali su da se mađarsko stanovništvo Gole i Gotale strahovito asimilira u hrvatsku sredinu, dok od stanovništva Ždale od 1600 duša 1200 se izjasnilo Mađarima prema popisu 1900-ih godina.

2.4.2 Problematika Međimurja

Za Zaladsku je županiju Međimurje uvijek predstavljalo posebni izazov. Duže vrijeme su se javljali problemi oko kotarskih organizacija, zatim se javljaju problemi opskrbe stanovništva (BÁTORFY, L. 1873, GÖNCZY, F. 1895).

Između 1850. i 1860. Hrvatska je bila zasebna kraljevska pokrajina te su njoj priključili Međimurje. Poslije vraćanja ustava Zaladska je županija smatrala prirodnim ponovno priključenje ovog teritorija. Županijsko načelništvo je kao činjenicu navodilo čudan razlog, rekli su da je Drava oduvijek bila županijska granica, pa sada ne smije to ostati Mura nego se granica mora pomaknuti na Dravu.

»Sin« Zalske županije, Ferenc Deák je osporavajući javno pismo Zagrebačke županije (DEÁK, F. 1861) politizirao ne samo u prilog Mađarske nego i Zaladske županije. U razmišljanjima Deáka ustavne i teritorijalne strukture su se čvrsto spojile. Zaladska se županija – za razliku od Šomođske u slučaju Repaša – uspješno borila u teritorijalnim pitanjima graničnog spora.

2.4.2 Uloga dravske granice poslije ugarsko-hrvatske nagodbe

U ugarsko-hrvatskoj nagodbi 1868. su državno-pravne odnose dvije države riješili na način da je Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinska država dospjela u status partnerske države u odnosu na mađarsku, a u unutrašnjim je poslovima dobila široku autonomiju. Upravna je granica u biti postala Drava izuzev nekih manjih dijelova. U gospodarstvenom, prometnom, ekonomskom pogledu, kao ni u pitanju državljanstva nije se pojavila nikakva granica između pogodbenih partnera. Status Rijeke je bio skroz dvojben i neriješen u odnosima između Mađarske i Hrvatske.

Prilikom austro-ugarske nagodbe 1867. se nanovo postavljalo pitanje Dalmacije. Naime u nagodbenim se zakonom govori o Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoj državi, kako sa mađarske kako sa austrijske strane, ipak, za cijelo vrijeme dualizma Dalmacija je ostala pod austrijskom javnom upravom.

Pitanje Rijeke nikako ne pripada u grupu dravskog pitanja, ali formiranje njenog statusa, naročito u doba modernizacije snažno utječe na hrvatsko-mađarske veze, pogotovo na infrastrukturni razvoj i prometni razvitak doline Drave. Prema mađarskom pravnom mišljenju (TOMCSÁNYI, M. 1942) područje Rijeke je osvojio još Koloman zajedno sa starom Hrvatskom i Dalmacijom. Grad je u XIV. stoljeću dospio pod habsburšku vlast, i Marija Terezija je ponovo priključila Mađarskoj (u pravnim sporovima je spadala pod banski stol, a u javno-upravnim pitanjima pod hrvatsko namjesničko vijeće). Godine 1779. kralj je izmijenio status grada, koji je tada postao posebno tijelo priključeno Svetoj mađarskoj Kruni (Separatum corpus sacrae regni coronae adnexum). Godine 1807. grad je zakonski (1807. IV. tc.) uključen u mađarsku feudalnu političku strukturu: guverner grada je postao član gornjeg doma, a predstavnik mu je dobio mjesto među izaslanicima donjeg doma Ugarskog sabora.

Sa mađarsko-hrvatskom nagodbom dvije su se ugovorne strane sporazumjele oko toga da je grad »priključeno zasebno tijelo mađarske krune« i da pitanje autonomije trebaju riješiti tri ugovorne strane. Ni trojnim ugovorima (mađarska, hrvatska i riječka strana) se nije postiglo konačno rješenje, nego je postignut sporazum da o riječkom pitanju mora odlučiti privremena mađarska vlada. U unutrašnjim odnosima grada se upravljalo prema upravnoj naredbi guvernera koju je odobrio mađarski ministar unutrašnjih poslova 1872. godine.

Za vrijeme popisa stanovništva 1870. kvantitativni demografski podaci uže shvaćenog podravskog područja – usporedivši sa podacima iz vremena Josipa II. – su se u znatnoj mjeri promijenili, ali nisu se promijenila u svojim specifičnostima, a ni usporedivši sa širom okolicom.

U poslijenagodbenoj izgradnji željeznica su u prvi plan došli mađarski državni i osobni interesi. Od 1867. do 1887. se gradila osnovna željeznička mreža regionalnih i međuregionalnih veza. Izgrađena je linija Nagyvárad-Baja-Dombóvár-Kaposvár-Gyékényes-Koprivnica-Zagreb-Rijeka preko koje su se žitarice iz mađarske ravnice vozile do luke Rijeka i pomoću koje se izgradila neposredna osovinska povijesna veza Budimpešta-Zagreb-Rijeka.

Godine 1868. je izgrađena linija Pečuh-Barč-Velika Kaniža koja je u biti postala modernizacijskom osovinom mađarske dravske obale. Započet je razvoj većih centara, a posebno je Barča/Barcs postala primamljiv prostor za ulaganja.

Godina 1870. je izgrađena »željeznica krivine« (Vilanj-Mađarboja-Osijek-Gomboš), koja je uključila u promet istočni dio dravske doline. Između 1887. i 1914 je na ovom području zapravo završena (sa obje strane obale i povezane preko rijeke) izgradnja prometne mreže. Linija Barč-Pakrac je više igrala za inter-regionalnu ulogu, ali pošto je dravsku liniju baš presjekla na sredini stvarni mu je učinak bio opširniji.

U odnosima tri pogranične županije sa mađarske strane (Baranjska, Šomoška, Zalska) i tri s hrvatske strane (Varaždinska, Bjelovarsko-križevačka, Virovitička) se u isto vrijeme javlja i kooperacija i natjecanje. Zajednički je bio interes u infrastrukturnom razvoju (željeznica, riječna plovdba), ali u uže shvaćenom tržišnom segmentu bilo je karakteristično natjecanje.

Centri pograničnih županija, a i gradska linija uzduž Drave (gradovi u funkcionalnom smislu) sa demografskog gledišta, su se razvijali na različite načine, ali zajednička im je crta da se nisu razvila u zaista velike gradove. Sa mađarske strane je uočljiv razvoj Pečuha i Velike Kaniže, a sa hrvatske Osijeka.

Dualizam nije donio promjene samo u političkim strukturama, već je prouzrokovao i nove gospodarstvene prilike u komunikacijskom segmentu civilnih veza. Mađari s etničkog gledišta nisu

kolonizirali Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinsku državu, na čijem je području 1900. živjelo 90 tisuća, a 1910. 100 tisuća stanovnika mađarskog materinjeg jezika, a 1900. mađarski je govorilo 140 tisuća, a 1910. 170 tisuća osoba. Mađarska politička i znanstvena elita je u oba perioda bila mišljenja da su Hrvati manipulirali podatke etničke pripadnosti, te broj tamošnjih Mađara za vrijeme posljednjeg popisa odredili u brojki oko 200 tisuća.

Sa gledišta dravske granice je interesantna pojava teritorijalnog smještaja stanovništva: smještaj mađarskog stanovništva nije ovisan o blizini ili udaljenosti od granice nego o gospodarskim mogućnostima. Iseljavanje mađarskih sluga (što je zapravo samo migracija unutar jednog gospodarskog prostora) u pravcu Slavonije se pojačao 1860-ih godina. Naročito su na velikim posjedima naseljavali mađarsku seljačku radnu snagu, kojima je to postao i stalni boravak, a vremenom su i gospodarski napredovali.

Poslije ukinuća Krajine dio imućnijih seljaka je krenulo u podravske prostore, a manjim dijelom »preko planine«. Preko prethodnih tržišnih i osobnih veza dio baranjskih, šomođskih i zaladskih gazda je prepoznao mogućnost preko kojih su za 3-4 jutara domaće zemlje u prekodravskim dijelovima dobili 15-20, a preko planina 20-30 jutara, što je započelo proces preseljavanja. Iz ovog aspekta Drava nije razdvajala stanovnike na dvije obale, nego su imućniji mađarski seljaci kupovali posjede u Virovitičkoj, Požeškoj i Bjelovarsko-križevačkoj županiji. Bilo je slučajeva kada je kupovina posjeda i preseljavanje prouzročila preseljavanje cijelih »gospodarsko-društvenih« jedinica. Suvremeni promatrači ovaj su proces vidjeli na slijedeći način: » Ako uzmemo u ruke kartu Hrvatsko-slavonskog dijela Ugarske i potrebne statističke informacije, vidjet ćemo da se naseljavanja u priključenim dijelovima odvijala na četiri glavna i više manjih pravaca« (MARGITAI, J. 1918, P. 23.). Ovaj su proces ocijenili kao »osvajanje teritorija bez krvi, bez mačeva i buzdovana, sa oružjem rada i pameti«. Primajuća društvena sredina nije u svakom slučaju bila zadovoljna sa ovim procesom. Naseljenici su se često morali suočiti sa pretežito neprijateljskim raspoloženjem u svojoj novoj sredini.

Prilikom popisa pučanstva 1900. godine zabilježeno je 219 naselja, u kojima je broj stanovnika mađarskog materinjeg jezika bio iznad 50 posto, a u ovim je naseljima živjelo oko 77 tisuća duša. Oko 14 tisuća Mađara je živjelo u stvarnoj dijaspori na području partnerskih država, gdje im broj nije dostigao 50 posto u naseljima gdje su živjeli. U slučaju rimokatolika, kroatizacija Mađara je bila brža nego u slučaju protestanta, gdje je vjerska osnova čuvanja identiteta bila jača.

Izgradnja i održavanje željeznice je isto prouzročilo specifična kretanja. Naime linije je održavala Mađarska Državna Željeznica (MÁV) i većina službenika je bila mađarske nacionalnosti. MÁV je igrao svojstvenu ulogu u modernizaciji i postao najvažnijim nositeljem »mađarske kolonizacije«.

MÁV se pobrinuo i za mađarsku nastavu djece njegovih službenika, godine 1890. je otvorio školu sa nastavom na mađarskom jezičnom nastavom u Moravicama, 1894. u Brodu, Vinkovcima i Zemunu, 1896. u Zagrebu, a 1897. u Osijeku.

Na tlu Hrvatske su i vjerske i posjedničke osnovne škole još na nekim mjestima bile mađarske. Osnivanje škola je u svakom slučaju izazvalo sumnju u hrvatskim vlastima, crkvenim predstavnicima, a katkada i u okolnom stanovništvu (Hrvati su u ovim školama vidjeli kršenja njihovih prava autonomije, i zato svaki slučaj škola je postao politički slučaj). Za »obranu i brigu« Mađara Bosne i Hrvatske je 1904. osnovana udruga Julijan (MARGITAI, J. 1918).

Modernizacija plovidbenog puta Drave je za obje strane bilo važno pitanje, prije svega zbog prijevoza robe. Za svaku stranu obale je značajan tranzit omogućila Barča/Barcs, u čijoj su modernizaciji najznačajniju ulogu igrale regionalne trgovačke veze između dvaju dijela države (ERDŐSI, F. 1971).

Na obalama rijeke na više su mjesta imale velikog značaja skele u mikroregionalnoj funkciji. Prema izvještajima iz doba dualizma, prema novinama Baranjske, Šomođske i Zalske županije, za priobalne zajednice na objema stranama je prirodno bilo posjedovanje nekretnina i na jednoj i na

drugoj obali, prvenstveno oranica i vinograda. Poslije mirovnog ugovora 1919. ovo ranije dvoobalna struktura se promijenila na dvodržavnu, što je značilo da vlasnik već posjeduje zemlje u dvije (i to međusobno neprijateljske) države.

Prije prvog svjetskog rata (1913.) kako teretni tako i osobni prijevoz bio je koncentriran između pograničnih dijelova Hrvatske i Mađarske (EDVI-ILLÉS, A. – HALÁSZ, A. 1921). Najznačajniji dio prometa se odvijao na relaciji Budimpešta – Zagreb – Rijeka i na željezničkoj relaciji Budimpešta – Subotica – Beograd koji su prometni pravci bili državnog značaja. Ovim usporedni unutrašnji pravci prometa su bili samo dodatnog karaktera i važnosti.

Između dvije obale se pojavila i komplementarna i kompetitivna vrsta teritorijalne podjele rada, ali ne računajući sa prometnim koridorima ova je podjela rada bila neintenzivna.

Ako pogledamo službeni vozni red MÁV-a iz 1918. možemo vidjeti da je intenzitet osobnog prijevoza bio znatan i komunikacija se dobro odvijala na glavnim pravcima između dva dijela države, a i linije drugog stupnja važnosti su isto pružale povoljne uvjete za održavanja svakidašnjih veza. Naspram ovoga možemo reći da poslije izgradnje mrežaste strukture zapravo nije bilo već dovoljno vremena da se ovaj novi način teritorijalne i naseobene veze ukorijene.

Novine, za vrijeme dualizma u pograničnim mađarskim županijama, njihove informacije i slika sa druge strane rijeke, ujedno govore o interesiranju (vijesti, zanimljivosti, pojedinosti, tržišta itd.) za »drugoga«. Jako je interesantno pitanje oživljavanja zajedničke prošlosti neposredno poslije sloma unije (BAJZA J. 1925).

3. Zaključak

Hrvatsko-mađarski odnosi od XI. stoljeća, mada su ovisno o promjenljivim vanjskim i unutrašnjim situacijama često su se mijenjali i usprkos čestim nesuglasticama, sve do 1848. uspjeli sačuvati mirne odnose. Pravna granica koja se prostirala između matične Mađarske i »priključene«, »partnerske« Hrvatske često se mijenjala u formi, da se »osvajave« teritorij postepeno smanjio i povukao granicu na Dunavu i Dravi, a teritorij Hrvatske se postepeno povećavao (SZABÓ PÁL, Z. 1945).

Međudržavne veze su se povijesno komplicirano oblikovale, njihov karakter je često bio sporan, ali zajednički suživot dvije strane, dva naroda u ovom prostoru je bio miran. Prekretnica XVIII. – XIX. stoljeća pojavljuje se i širi pojavom nacionalizma, a koji često pogoršava veze, naročito 1848. i 1849. Godine. U doba modernizacije odnosi su iz više aspekta postali nemirni.

Pitanja etničkog-teritorijalnog korpusa nam daju isto svojstvenu sliku, naime od srednjeg vijeka mađarski se etnički korpus postepeno smanjio između Drave i Save, a prostor Srba i Hrvata proširio i u dolini Drave.

Trianonski mirovni ugovor nije priznao prijašnje pravne granice pa je i iz dijela mađarskog matičnog teritorija otkinuo prostore (Baranjski trokut, Međimurje) za novu Kraljevinu SHS. Prilikom određivanja novih granica područje južnog Zadunavlja je postalo periferijom, a i stanje i uloga nekih hrvatskih dijelova unutar novog »južnoslavenskog« državnog prostora postala su upitna.

Mađarsko-hrvatske veze nisu ukinute poslije 1918., samo su se u bitnoj mjeri promijenile. Dezintegracijski, nacionalni i državno razvojni tokovi u južnoslavenskom prostoru (1918., 1941., 1945., 1991.) su u različitoj mjeri utjecali na Mađarsku. Drava je prilikom određivanja trianonskih granica znatnim dijelom postala međudržavna granica.

Literatura i izvori:

ANGYAL, E. 1970: Magyar-horvát kapcsolatok a historiográfiában. Budapest, Dunántúli Tudományos Gyűjtemény, No. 98.

BAJZA, J. 1925: A magyar-horvát unió felbomlása. Budapest, Szent István Akadémia.

- BAJZA, J. 1941: A horvát kérdés. Budapest.
- BAK, B. 1997: Magyarország történelmi topográfiája. (A honfoglalástól 1950-ig.) Budapest, História Könyvek.
- BALOGH, P. 1902: A népfajok Magyarországon. Budapest.
- BARÁTH, T. 1943: Az országépítés filozófiája a Kárpátmedencében. Kolozsvár.
- BÁTORFY, L. 1873: A muraközi kérdés. Nagykanizsa.
- BÁTORFY, L. 1876-78: Adatok Zala megye történetéhez, I-V. köt. Nagykanizsa.
- BACSA, G. 1998: A magyar-jugoszláv (S.H.S.) határ megállapítása és kitűzése. Budapest. Püski.
- BENDA, K. (főszerk.) 1983: Magyarország történeti kronológiája, I-IV. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BOGNAR, A. 1991: Changes in the ethnic composition in Baranja. - Geographical Papers, No. 8, pp. 301-325.
- BORRI, R. 2001: L'Europa. (Nell'antica Cartografia.) Ivrea, Priuli and Verlucca.
- CSÁNKI, D. (szerk.) é.n. Somogy vármegye. Budapest.
- CSÁSZÁR Z. 2001: A horvátországi katonai közigazgatás felszámolása a XIX. század második felében. In: HAJDÚ, Z.-PAP, N.-TÓTH, J. (szerk.) Az átalakuló Balkán politikai földrajzi kérdései. II. Magyar politikai földrajzi konferencia, Pécs, pp. 43-49.
- DABINOVIC, A. 1944: Horvátország és az Árpádok. Pécs, Dunántúli Tudományos Intézet.
- DANYI, D.-DÁVID, Z. (szerk.) 1960: Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787).
- DEÁK, F. 1861: Zágráb megye körlevele és az egyesülés. Budapest.
- DEÉR, J. 1931: A magyar-horvát államközösség kezdetei. Budapest.
- DÖMJÉN, M. 1931: Somogy megye Trianon után. Budapest.
- ERDŐSI, F. 1971: Adatok a Dráva-hajózás múltjából. - Közlekedéstudományi Szemle, 36. évf. pp. 348-354.
- ERDŐSI, F. 1988: A határmenti térségek kutatásáról. In: ERDŐSI F. - TÓTH J. (szerk.) A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái. OKKFT Ts - 2/2 »A terület- és településfejlődés társadalmi - gazdasági folyamatai Magyarországon« c. program, 2. sz. kiadvány, Pécs, MTA RKK, pp. 18 - 30.
- ERDŐSI, F. 1996: A Kárpát-medence közlekedési hálózatának alakulása és nemzetközi kapcsolatai. In: FRISNYÁK S. (szerk.) A Kárpát-medence történeti földrajza. Nyíregyháza, BGYTF, pp. 225 - 238.
- EDELÉNYI-SZABÓ, D. 1927: Magyarország közjogi alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Budapest.
- EDVI-ILLÉS, A. – HALÁSZ, A. 1921: Magyarország gazdasági térképekben. Budapest. Pallas Nyomda.
- Emlékirat a Muraköznek Magyarországhoz való tartozása ügyében. Budapest, 1920.
- FÉNYES, E. 1839: Magyar Országunk s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben, I-IV. Pest, Trattner Károly.
- FÉNYES, E. 1842-1843: Magyarország statisztikája, I-III. köt. Pest, Trattner Károly.
- FÉNYES, E. 1847: Magyarország leírása. Pest, Beimel.
- FÉNYES, E. 1857: Az Ausztriai Birodalom statisztikája és földrajzi leírása. Pest, Heckenast Gusztáv.
- FERDINÁNDY, G. 1902: Magyarország közjoga. Budapest.
- FÜR, L. 2001: Magyar sors a Kárpát-medencében. (Népesedésünk évszázadai, 896-2000.) Budapest.
- GARAY, Á. 1914: Szlavóniai régi magyar faluk. Budapest.

- GÁL, I. (szerk.) 1942: Magyarország és a Balkán. Budapest, Magyar Külügyi Társaság Balkán-Bizottsága. Balkán-Könyvtár, No. 1.
- GONDOS, J. 1913: Somogy vármegye földrajza. Budapest.
- GÖNCZI, F. 1895: Muraköz és népe. Budapest.
- GYALAY, M. 1989: Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon, 1723-1918. Budapest. I-III. kötet.
- GYÖRFFY, GY. 1970: Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata. - Levéltári Közlemények, pp. 223-239.
- GYÖRFFY, GY. 1977: István király és műve. Budapest.
- HAJDÚ, Z. 1995/a: A Dél-Dunántúl politikai földrajzi helyzetének történeti változásai. In: HORVÁTH, GY. (szerk.): A Dunántúl szolgálatában. Pécs, MTA RKK, Magyar Történelmi Társulat Dél-Dunántúli Csoportja, pp. 113 - 133.
- HAJDÚ, Z. 1995/b: A magyar államtér változásainak politikai földrajzi szemlélete a magyar földrajztudományban. - Tér és Társadalom, No. 3-4, pp. 111-132.
- HAJDÚ, Z. 1996: A magyar - horvát határmenti kapcsolatok dilemmái. In: PÁL Á. - SZÓNOKINÉ ANCSIN, G. (szerk.): Határon innen - határon túl. Szeged, JATE, JGYTF, pp. 306 - 312.
- HAJDÚ, Z. 2001: Magyarország közigazgatási földrajza. Budapest-Pécs, Dialóg Campus.
- HEGEDŰS, L. 1905: A dunántúli kivándorlás és a szlavóniai magyarság. Budapest.
- HIRSCH, A. 1903: Somogy vármegye gazdasági monográfiája. Budapest.
- HOLUB, J. 1916: Zala vármegye kiterjedése és határai a középkorban. Budapest.
- HOLUB, J. 1919: Zala megye története a középkorban. Pécs.
- HORVÁTH, S.-THALLÓCZY, L. (szerk.) 1912: Alsószlavóniai okmánytár. Budapest.
- HÓMAN, B. 1910: A zágrábi püspökség alapítási éve. Budapest.
- Hrvatski povijesni zemljovid. Zagreb, 2000, Skolska knjiga.
- HUNFALVY, J. 1863: A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása, I. köt. Pest.
- JÁSZI, V. 1897: Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből. Budapest.
- JORDAN, P. 1995: Grundzüge der Raumstruktur Kroatiens. - Österreichische Osthefte, Vol. 37. No. 2. pp. 273-307.
- KARÁCSONYI, J. 1916: Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. Budapest.
- KLAIC, N. 1971: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku. Zagreb.
- KRING, M. 1934: A magyar államhatár kialakulásáról. Budapest.
- KRISTÓ, GY. 1988: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Budapest.
- KRLEZA, M. - TOPALOVIC, D. 1996: Croatia and Central Europe - the geopolitical relationship. - GeoJournal, Vol. 38. No. 4. pp. 399-405.
- LÓCZI LÓCZY, L. (szerk.) 1918: A Magyar Szent Korona Országainak földrajzi, társadalomtudományi, közművelődési és közgazdasági leírása. Budapest, Magyar Földrajzi Társaság.
- MACAN, T. 1992: Povijest hrvatskoga naroda. Zagreb.
- MACAN, T. - SENTIJA, J. 1992: A short history of Croatia. Zagreb, The Bridge.
- Magyarország közigazgatási atlasza, 1914. Baja-Pécs, 2000, Talma Könyvkiadó.
- MARGITAI, J. (é.n.) A horvát- és szlavyonországi magyarok sorsa, nemzeti védelme és a magyar-horvát testvériség. Budapest, Eggenberger-féle könyvkereskedés.
- MÁRFFY-MANTUANO, R. 1914: Horvát-Szlavon-Dalmátországok autonómiája s a magyar államiság. Budapest, Uránia.
- MISKOLCZY, GY. 1927: A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. Budapest.
- MOLNÁR, K. 1929: Magyar közjog. Pécs, Danubia. Tudományos Gyűjtemény, No. 103. III. kiadás.
- MURAVÖLGYI, J. 1929: Magyarok és a horvátok. Budapest.

- ORTVAY, T. 1871: A horvát-szlavón-magyar határőrvidék kifejlődésének logikája. Temesvár.
- PALUGYAY, I. 1863: A kapcsolt részek története és jogviszonya Magyarországhoz. Budapest.
- PAVLICEVIC, D. 1996: A review of the historical development of the Republic of Croatia. - GeoJournal, Vol. 38. No. 4. pp. 381-391.
- ROGIC, V. 1995: Historische Geographie Kroatiens. - Österreichische Osthefte, Vol. 37. No. 2. pp. 309-324.
- SALLAI, J. 1995: Magyarország történelmi határai a térképeken. Budapest, Püski Kiadó.
- SOKCSEVITS, D. – SZILÁGYI, I. – SZILÁGYI, K. é. n. (1994): Déli szomszédaink története. Budapest, Bereményi Könyvkiadó. Népek Hazája, No. 4.
- SUBA, J. 1992: A dualista Magyarország államhatárainak változása 1868-1918 között. Budapest.
- SZABÓ PÁL, Z. 1945: Horvátország és mai részei a magyar történelemben. In: TEMESY GY. (szerk.): Földrajzi Zsebkönyv, 1945. Budapest, Magyar Földrajzi Társaság, pp. 210 - 233.
- SZALAY, L. 1861: A horvát kérdéshez. Budapest.
- SZALLER, GY. 1796: Magyar Ország földleírásának rövid foglalattya... Pozsony. Schauffer János.
- SZÉCHENYI, B. 1908: A magyar anyanyelvűek Horvát-Szlavónországban. Budapest.
- VÁLYI, A. 1799: Magyar Országnek leírása, I-III köt. Buda, Királyi Universitas.

Tablica 1 *Najvažniji demografski podaci o dolini Drave 1870. godine*

Županija	Površina u austr. kvadratnim miljama	Broj naselja	Broj duša
Baranja/Baranya	88,50	356	283506
Šimeška/Somogy	114,19	318	298555
Zaladska/Zala	85,06	584	33237
Križevci/Körös	28,99	314	87752
Varaždinska/Varasd	32,99	577	17022
Virovitička/Verőce	79,98	248	184816

Izvor: A magyar korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, Pest, 1871

Tablica 2 *Demografska promjena županijskih centara i gradova u funkcionalnom smislu, u podravskim županijama u vrijeme dualizma*

Županija/Gradsko naselje	Broj duša		Porast u % između 1869.–1910.
	1869.	1910.	
Baranjska županija/Baranya			
Pečuh/Pécs	23 863	47 844	100,49
Mohács	12 143	17 060	40,49
Siklós	4 296	5 787	34,71
Šimeška županija/Somogy			
Kapuš/Kaposvár	6 649	23 528	253,86
Barcs	2 111	6 707	217,72
Siget/Szigetvár	4 703	6 135	30,45
Zaladska županija/Zala			
Zalaegerszeg	5 850	10 637	81,83
Nagykanizsa	15 125	25 780	70,45

Čakovec/Csáktornya	2 949	4 894	65,95
Kotoriba/Kotor	2 831	4 095	44,65
Prelog/Perlak	3 341	4 498	34,63
Križevačka županija (Bjelovarsko-križevačka županija)/Körös			
Bjelovar/Belovár	2 418	6 312	61,04
Koprivnica/Kapronca	5 684	8 008	40,89
Križevci/Körös	3 229	4 886	51,32
Varaždinska županij/Varasd			
Varaždin/Varasd	10 623	12 149	14,37
Virovitička županija/Verőce			
Osijek/Eszék	17 247	28 505	65,28
Donji Miholjac/Alsómiholjác	3 728	5 365	43,91
Dalj/Dálya	5 006	6 085	21,55
Našice/Nasic	4 720	10 381	19,94
Virovitica/Verőce	5 501	7 937	44,28

Izvor: A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. Bp 1912 KSH Magyar Statisztikai Közlemények, 42

Summary

The Hungarian-Croatian connections can be seen from a very complex historical aspects. The constitutional connections had changed many times, and because of these changes the role of River Drave also had been very different functions. In my paper I can analyse the the role of River Drave as a border, or border problem in the 19th and 20th centuries. After the Austro-Hungarian Compromise (1867) and after the Croatian-Hungarian Compromise (1868) the River Drave turned to be an administrative and political border. In some parts of the border was discussed between the two parts of the Hungarian Kingdom, and especially Somogy county was interested in the corrections of the border. For the economy it was an open border, but in many respects it was a real mental border between Hungarians and Croatians.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen VII. / Broj 7
Zagreb - Samobor 2011.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksandić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moččanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula, Hrvatska*), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), (Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil İnalçik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetić (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci, Hrvatska*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (Zagreb, Hrvatska), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Hrvatska*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek, Hrvatska*)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak i prijelom/ Layout and print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2011.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

PRIKAZI KNJIGA

Gyulai Eva, Horvath Zita, Turbuly Eva, Gospodarstvo i društvo međimurskog vlastelinstva u 17-18. stoljeću (Andreja Talan)	140
Joan Dunayer, Specizam, Diskriminacija na osnovi vrste (Tomislav Krznar)	142
Podravina, Časopis za multidisciplinarna istraživanja, vol. IX, broj 17 (Tomislav Krznar)	145
Podravina, Časopis za multidisciplinarna istraživanja, vol. IX, broj 18 (Tomislav Krznar)	148
Tomislav Krznar, Bioetički mozaik (Hrvoje Jurić)	150
Ian G. Simmons, Globalna povijest okoliša: od 10000. pr. Kr. do 2000. n. Kr. (Aleksandra Đurić)	151
J. Donald Hughes, Što je povijest okoliša? (Aleksandra Đurić)	154
Zapisnik franjevačkog samostana u Našicama. Knjiga I (1739. – 1787.) (Danijel Patafta)	156
Slaven Bertoša, Osebusno mjesto austrijske Istre: Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku (Igor Eterović)	158
Radovi Zavoda za znanstveni rad u Varaždinu, br. 22 (Iva Potočnik)	161
Historia Varasdiensis. Časopis za varaždinsku povjesnicu br. 1 (Iva Potočnik)	162
Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 42 (Igor Razum)	163
Prostorno planiranje u Jugoistočnoj Europi (Do Drugog svetskog rata) (Marko Šarić).....	165
Molve – ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju, društvo za povjesnicu i starine (Dragutin Feletar)	168
ZNANSTVENI SKUPOVI	170
UPUTE SURADNICIMA / INSTRUCTIONS TO CONTRIBUTORS	179

Popis suradnika u časopisu »Ekonomska i ekohistorija«, broj 7 (2011.):**Karl Kaser**, Universität Graz**Drago Roksandić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Daniel Barić**, Université François-Rabelais, Tours**Hrvoje Petrić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Zoltán Hajdú**, Centre for Regional Studie, Hungarian Academy of Sciences, Pečuh**Mira Kolar-Dimitrijević**, Draškovićeve 23, Zagreb**Harald Heppner**, Universität Graz**Nataša Kolar**, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož**Željko Holjevac**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Igor Žibera**, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru**Mirela Slukan Altić**, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar Zagreb**Ljudevit Tropan**, Hrvatske vode Zagreb**Andreja Talan**, student, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Tomislav Krznar**, Veleučilište u Karlovcu**Hrvoje Jurić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Aleksandra Đurić**, Sveučilište Eötvös Loránd u Budimpešti**Dragutin Feletar**, član suradnik HAZU, Zagreb-Koprivnica**Daniel Patafta**, Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Igor Eterović**, Lovran**Iva Potočnik**, Varaždin**Igor Razum**, student, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Marko Šarić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Vladimir Šadek**, Koprivničko-križevačka županija**Csaba G. Kiss**, Sveučilište Eötvös Loránd u Budimpešti**Vjeran Kursar**, Filozofski fakultet, Zagreb

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT - AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA